

Uitgezwaaid en aangezwaaid

Morfologische en syntactische participium-constructies

GEERT BOOIJ EN JENNY AUDRING*

Abstract

This article analyses two types of Dutch participles: participles combined with *uit* as in *uitgepraat* ‘done with talking’ and participles combined with *aan* as in *Hij komt aangelopen* ‘lit. He comes walking in’. It is argued that such participles receive an insightful account by treating them as instantiations of a morphological and a syntactic constructional idiom respectively. Thus, these types of participle use underline the importance of the notions ‘construction’ and ‘constructional idiom’ for linguistic analysis.

1 Inleiding

Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw is er hernieuwde belangstelling voor het traditionele begrip ‘constructie’ als centrale notie van grammaticale analyse (zie Verhagen 2005). Bij het begrip ‘constructie’, een systematische correlatie tussen een taalvorm en een betekenis, denken we in de eerste plaats aan syntactische constructies. Sommige van dergelijke constructies kunnen worden gekarakteriseerd als abstracte patronen, zonder concrete woorden. Er zijn echter ook constructies waarin een of meer woorden gefixeerd zijn. Zo kent het Nederlands een perifrastische progressiefconstructie [*aan het* Infinitief], waarin er één vrije positie is, die voor de infinitief, terwijl de andere twee woorden vast liggen (Booij, te verschijnen). In het Engels worden dergelijke constructies wel aangeduid als ‘constructional idioms’ (Jackendoff 2002), terwijl we in de Nederlandse taalkunde spreken van ‘idiomatische patronen’ (Everaert 1993: 9).

Niet alleen syntactische patronen, maar ook morfologische kunnen geanalyseerd worden in termen van constructies. Zo kent het Nederlands blijkens woorden als *bakker* en *schenker* een woordvormingspatroon [V-er]_N, waarin een deel, het affix, is gespecificeerd, terwijl de invulling van de werkwoordspatie vrij is. Dit morfologisch patroon kan men karakteriseren als een idiomatisch patroon op woordniveau. Met de vorm [V-er]_N correspondeert – maar dit is een gesimplificeerde voorstelling van zaken – de betekenis ‘iemand/iets die/dat de door het werkwoord uitgedrukte handeling verricht’.

* Geert Booij, Faculteit der Letteren, Universiteit Leiden, Postbus 9515, 2300 RA Leiden, g.e.booij@let.leidenuniv.nl. Jenny Audring, Faculteit der Letteren, Vrije Universiteit Amsterdam, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam, j.audring@let.vu.nl

In dit artikel zullen we betogen dat een constructionistisch perspectief op morfologie ons kan helpen bij de analyse van enkele typen Nederlandse participia. In paragraaf 2 gaan we in op participia van het type *uit* + participium, zoals *uitgegeten*. Dit woord heeft de betekenis 'klaar zijn met eten', maar kan niet worden beschouwd als het voltooid deelwoord van het partikelwerkwoord *uiteten*. We zullen betogen dat hier sprake is van een morfologische constructie met een specifieke correlatie tussen vorm en betekenis, waarin het eerste deel *uit* gefixeerd is, maar het tweede deel, het participium, vrije keuze toelaat. In paragraaf 3 bespreken we vervolgens combinaties van *aan* met een participium zoals *aangevlogen* in *De vogel kwam aangevlogen*. We zullen laten zien dat hier sprake is van een 'constructional idiom' in syntactisch opzicht. De analyse van de genoemde twee typen vormt evidentie voor het belang van een constructionistische benadering van zowel syntactische als morfologische verschijnselen.

● 2 Participiale samenstellingen met *uit*

Teneinde een duidelijk beeld te geven van de kwesties die zich voordoen bij de analyse van woorden als *uitgepraat* in een zin als *Ik ben over dit onderwerp uitgepraat* 'Ik ben klaar met praten over dit onderwerp' zullen we eerst iets zeggen over de analyse van partikelwerkwoorden, omdat *uitgepraat* lijkt op een voltooid deelwoord van het partikelwerkwoord *uitpraten*. Het Nederlands heeft inderdaad een partikelwerkwoord *uitpraten*, maar dat heeft andere betekenissen dan ons *uitgepraat* 'klaar met praten'. Het partikelwerkwoord *uitpraten* heeft twee betekenissen, die we hieronder vinden in de zinnen (1) en (2). In zin (1) is er sprake van een transitief werkwoord met de betekenis 'de meningsverschillen volledig bespreken en tot een conclusie komen' dat het hulpwerkwoord *hebben* selecteert:

(1) Wij hebben het probleem uitgepraat

Het werkwoord *uitpraten* komt ook nog voor als intransitief werkwoord; we vinden het in zinnen als (2):

(2) Jij laat me niet uitpraten

waarin het partikelwerkwoord de betekenis 'een gespreksbeurt in een dialoog afmaken' heeft. Opmerkelijk is dat dit laatste gebruik van *uitpraten* gebonden is aan de infinitiefvorm. Een zin als

(3) Ik praat uit

is niet goed mogelijk. In paragraaf 3 zullen we meer voorbeelden tegenkomen van partikelwerkwoorden die alleen in een niet-finiete vorm (infinitief of participium) kunnen voorkomen.

Partikelwerkwoorden worden niet gevormd in de derivatieve morfologie. Het zijn multi-woordeenheden, die in hoofdzinnen kunnen worden gesplitst. Ze kunnen worden beschreven als 'constructional idioms' (Booij 2002, Blom 2005). Zo kan het woord *door*,

dat een aantal betekenissen heeft, productief worden gebruikt in een partikelwerkwoordconstructie met de betekenis ‘doorgaan met’. Er is dus sprake van het volgende ‘constructional idiom’ in de grammatica van het Nederlands:

- (4) [door [x]_V]_V ‘doorgaan met V-en’

De notatie *V* geeft aan dat partikelwerkwoorden geen woorden zijn, maar woordgroepen. In (4) wordt geëxpliciteerd dat de continuatieve betekenis van *door* gekoppeld is aan een bepaalde constructie.

Het woord *uit* kan gebruikt worden in partikelwerkwoorden als *uitpraten*, *uitwerken* en *uitkleden*, maar, zoals we zagen aan de hand van het voorbeeld *uitgepraat*, in combinatie met participia krijgt het een speciale interpretatie die ook kan worden geïllustreerd met de volgende voorbeelden (uit Booij 2004:280):

- (5) uitgegeten ‘klaar met eten’
 uitgeschilderd ‘klaar met schilderen’
 uitgekleuterd ‘klaar met kleuteren (“totdat haar dochter uitgekleuterd was”)
 (*Trouw*, 5 april 2002)
 uitgebodemd ‘het laagste niveau op de effectenbeurs bereikt hebbend’ (*Trouw*, 2 november 1999)

Deze *uit*-participia hebben een aantal speciale syntactische en semantische eigenschappen die we nu nader zullen bekijken.

Om te beginnen worden de participia in (5) gebruikt als predikaten in combinatie met het koppelwerkwoord *zijn*, en vergelijkbare koppelwerkwoorden zoals *raken*:

- (6) We zijn uitgepraat
 We raken op elkaar uitgekeken

Deze participia kunnen ook gebruikt worden als attributieve adjectieven. Een voorbeeld van het internet is (7a), de overige voorbeelden zijn door ons geconstrueerd:

- (7) a Een jonge zender zoals Veronica kan zich geen inspiratieloze en uitgeprate medewerkers veroorloven
 b de intussen uitgegeten gasten
 de al weken uitgeprate onderhandelaars
 de uitvergaderde professoren
 de uitgekleuterde kinderen

Kunnen de participia in (5-7) worden opgevat als vormen van partikelwerkwoorden zoals *uiteten* en *uitpraten*? Het antwoord is ontkennend. In betekenis zijn er aanzienlijke verschillen tussen de partikelwerkwoorden en de *uit*-participia. De partikelwerkwoorden *uiteten* met onder meer de betekenis ‘een afscheidsetentje met iemand hebben’, *uitpraten* ‘een meningsverschil beslechten door een gesprek’, en *uitkijken* met onder meer de betekenissen ‘oppassen

voor, uitzien naar' kunnen gezien hun betekenis niet de basis zijn geweest van de participia *uitgegeten*, *uitgepraat*, en *uitgekeken*, met de betekenis 'klaar met de in het werkwoord uitgedrukte handeling'. Er is ook een contrast in argumentstructuur tussen de participia in (7) en die van de partikelwerkwoorden *uiteten* en *uitpraten* in (8). In de NP's in (7b) is het hoofd van de NP het subject argument (Agens) van het werkwoord: het gaat om gasten die gegeten hebben, onderhandelaars die hebben gepraat, etc. In de NP's in (8) daarentegen wordt het hoofd van de NP geïnterpreteerd als het Thema, en niet de Agens van het werkwoord:

(8) de uitgegeten collega, het uitgeprate probleem

Een ander semantisch verschil is dat de *uit*-participia niet de telische lezing hebben die normaal met voltooid deelwoorden wordt geassocieerd. De *uit*-participia kunnen vrijelijk gecombineerd worden met de bijwoordelijke bepaling *al weken*, terwijl deze bepaling botst met de telische semantiek van het partikelwerkwoord *uitpraten*:

(9) We zijn al weken uitgepraat
*We hebben het probleem al weken uitgepraat.

Zoals is opgemerkt door Coppens (2001), drukken de *uit*-participia een toestand of eigenschap uit, en niet een gebeurtenis. Daarom kunnen ze ook gebruikt worden in een context die verwijst naar een toekomstige situatie:

(10) We zijn a.s. maandag uitgepraat
*We hebben a.s. maandag uitgepraat

Morgen zijn ze wel uitvergaderd
*Morgen hebben ze wel uitvergaderd

En zoals hierboven al opgemerkt, verschillen deze participia ook van de corresponderende partikelwerkwoorden in de keuze van hulpwerkwoord:

(11) We hebben / *zijn het probleem uitgepraat
We hebben / *zijn naar jullie uitgekeken

De *uit*-participia verschillen ook van de partikelwerkwoorden met betrekking tot verbale groepsvorming ('Verb Raising'). Bij Verb Raising kan het partikel optioneel opgenomen worden in het werkwoordscluster. Maar bij de *uit*-participia levert dit een twijfelachtig resultaat op:

(12) a. partikelwerkwoord *uitpraten*
dat we het probleem *uit* willen *praten*
dat we het probleem willen *uitpraten*
b. *uit*-participium
omdat we *uitgepraat* raken

?omdat we *uit* raken *gepraat*
 hoewel we *uitgekeken* zijn op elkaar
 ?hoewel we *uit* zijn *gekeken* op elkaar

Corpusonderzoek leerde ons dat zinnen met gesplitste *uit*-participia met de relevante voltooiingsbetekenis toch wel eens voorkomen. Dit suggereert dat taalgebruikers ze kunnen heranalyseren als participia van partikelwerkwoorden:

- (13) Nadat we uit waren gezoend wilden we op een bankje gaan zitten
 Tot je uit bent gehuild ...

Morfologisch gezien zijn woorden als *uitgeschilderd*, *uitgekleuterd*, en *uitgebodemd* bijzonder omdat ze alleen in de participiale vorm voorkomen. De corresponderende werkwoorden *uitkleuteren* en *uitbodemen* bestaan niet, en een werkwoord als *uitschilderen* bestaat niet met de relevante betekenis. Dit toont aan dat zulke participia direct gevormd moeten zijn, en niet op basis van de stam van een partikelwerkwoord. Wat we hier dus zien is dat een bepaalde morfologische vorm, het participium, een directe bouwsteen levert bij de vorming van woorden. Dit is een verschijnsel dat in diverse talen voorkomt. Het laat zien dat bepaalde vormen van flexie woordvorming kunnen voeden (zie Booij 1996).

De specifieke eigenschappen van de hierboven besproken *uit*-participia impliceren dat het geen vormen zijn van een werkwoord, maar adjectivische samenstellingen met een participium als hoofd. Participia zijn woorden met zowel werkwoordelijke als adjectivische eigenschappen. Deze analyse wordt ondersteund door het gegeven dat de vorming van adjectivische samenstellingen in het Nederlands productief is, terwijl dit niet het geval is voor verbale samenstellingen (Booij 2002). Participia kunnen dus in de hoofdpositie van samenstellingen verschijnen omdat ze adjectivische kenmerken hebben. Deze adjectivische samenstellingen specificeren eigenschappen, terwijl participia die als werkwoord fungeren gebeurtenissen noemen. Er zijn veel adjectivische samenstellingen met participia als hoofd, zoals *tijdgebonden* en *toekomstgericht* (Booij 2002:76-79, 153-157).

De productiviteit van het patroon *uit*-participium wordt bevestigd door gegevens van het Corpus Gesproken Nederlands en het internet (via Google.com). Corpora zijn erg belangrijk voor onderzoek naar deelwoorden omdat woordenboeken ze in het algemeen niet apart noemen.

- (14) Ik ben nou echt wel uitgeluld eigenlijk.
 Dan bel ik daarna nog wel terug als we niet uitgekletst zijn.
 Uitgeruzied met uw partner?
 Het heeft in totaal 10 jaar geduurd eer we uitgetwijfeld waren en dan nog wou mijn man liever geen kinderen.
 Voor wandelaars die in Nederland zijn uitgewandeld. Meer dan 100 Belgische wandelingen...
 Mijn dochter is inmiddels ruim 9 maanden, en ik ben al 3 maanden gestopt met borstvoeding, dus inmiddels moet ik toch wel uitgezwangerd zijn.

In al deze voorbeelden heeft het woordje *uit* in combinatie met het participium de specifieke betekenis ‘klaar met’, terwijl het woordje *uit* op zich een hele reeks van betekenissen heeft. Zoals betoogd in Booij (2005b) is het een veel voorkomend verschijnsel dat woorden een specifieke betekenis hebben die gebonden is aan een morfologische of syntactische constructie. Zo heeft het woord *hoofd* als eerste lid van een nominale samenstelling doorgaans de betekenis ‘voornaamste’, zoals in *hoofdgebouw* en *hoofdingang*.

De participia met *uit* ontvangen dus een interpretatie die gebonden is aan deze morfologische constructie: ze specificeren de eindtoestand van de Agens van de handeling uitgedrukt door de verbale stam. Kortom, de volgende constructie moet worden aangenomen voor het Nederlands:

(15) $[[\text{uit}][[\text{x}]_{\text{V-PTCP}}]_{\text{A}}]_{\text{A}}$ ‘klaar met V-en’

(PTCP = participium; gemakshalve laten we de uitspelling van het kenmerk PTCP door het discontinue affix *ge .. t/d* buiten beschouwing). Het schema in (15) geeft ook aan dat hier participia als adjectieven worden gebruikt. Het Engelse participium *done* heeft een vergelijkbare betekenis, en selecteert dan het werkwoord *to be*, anders dan *to do* zelf (vergelijk *I am done* met *I have done*). Deze constructie weerspiegelt de algemene systematiek van het Nederlands dat participia gebruikt kunnen worden als adjectieven, en dat adjectieven het hoofd kunnen vormen van samenstellingen. Toch moet deze specifieke instantiatie van deze algemene patronen apart vermeld worden in de grammatica omdat er een specifieke betekenis ‘klaar met’ aan gekoppeld wordt die niet voorspelbaar is op basis van de structuur en de betekenis van de samenstellende woorden.

De *uit*-participia vertonen hun werkwoordelijke kant bij woordvolgorde in ingebede zinnen; vergelijk de volgende zinnen:

(16) omdat ik ziek ben / *ben ziek
 omdat ik gepraat heb / heb gepraat
 omdat ik uitgepraat ben / ben uitgepraat
 als je bent uitgegeten, kan je meteen op je ski's stappen (Google)

Zoals bekend kunnen in ingebede zinnen adjectieven alleen voor het finiete werkwoord staan, terwijl participia er ook achter kunnen staan. De werkwoordsstam van een participium in (15) kan een bestaand werkwoord zijn of een mogelijk werkwoord gecreëerd door de conversie van nomina tot werkwoorden. Dat laatste is het geval voor *uitgekleuterd* en *uitgebodemd* aangezien het Nederlandse lexicon geen werkwoorden *kleuteren* of *bodemen* kent. Met andere woorden: deze gevallen van conversie zijn geïmpliceerd door het gebruik van de constructie (15). Evenzo is het mogelijke werkwoord *zwangeren* een geval van conversie van A naar V in het woord *uitgezwangerd*. Het samengaan van verschillende woordvormingsprocessen dat we hier observeren is een veel voorkomend verschijnsel: de taalgebruiker kan een ‘shortcut’ maken bij de vorming van meervoudig gelede woorden. Dit kan formeel worden uitgedrukt door ‘template conflation’ (Booij 2002:159-161). Zo kan de volgende ‘template conflation’ worden aangenomen voor gevallen als *uitgekleuterd*:

(17) $[[\text{uit}][[\text{x}]_{\text{V-PTCP}}]_{\text{A}}]_{\text{A}} + [[\text{x}]_{\text{N}}]_{\text{V}} = [[\text{uit}][[[\text{x}]_{\text{N}}]_{\text{V-PTCP}}]_{\text{A}}]_{\text{A}}$

Een aardige illustratie van dit specifieke gebruik van *uit* is de volgende krantenkop boven een artikel over een afscheidsconcert van Jaap van Zweden die afscheid nam als dirigent van het Orkest van het Oosten:

(18) Van Zweden uitgezwaaid, maar niet uitgezwaaid (*Trouw*, 29 oktober, 2005)

Het eerste participium hoort bij het werkwoord *uitzwaaien* ‘afscheid nemen’, terwijl het tweede participium met *uit* de betekenis ‘klaar met’ veronderstelt, en een werkwoord *zwaaien* met de interpretatie ‘dirigeren’.

In deze paragraaf hebben we dus gezien dat er morfologische constructies zijn, waarin de invulling van het abstracte en productieve morfologische patroon $[X + A]_A$ met voor X het woord *uit* en voor A een voltooid deelwoord leidt tot een niet geheel voorspelbare betekenis die afzonderlijke specificatie vereist. Kortom, hier is sprake van een morfologische constructie.

3 Deelwoorden met aan

In deze paragraaf zullen we ons richten op een specifiek verschijnsel bij partikelwerkwoorden, namelijk dat de productieve vorming van zulke partikelwerkwoorden beperkt kan zijn tot de niet-finiete vormen, en dat deze werkwoorden slechts in specifieke syntactische contexten kunnen voorkomen.

Het Nederlands kent partikelwerkwoorden met *aan*. Ze kunnen verdeeld worden in de volgende drie semantische subklassen (De Haas en Trommelen 1993:135-136):

- (19) a contact met object: *aanrijden*
 b duratief aspect met pejoratieve connotaties: *aanmodderen*
 c inchoatief aspect: *aansnijden*

Een vierde gebruik van *aan* vinden we in het volgende voorbeeld, met het werkwoord *komen* als hoofdwkwoord:

(20) Jan kwam aanlopen / aangelopen

Het werkwoord *komen* kan optreden met infinitieven (maar niet op dezelfde manier met deelwoorden):

- (21) Francesca komt eten / *gegeten
 Lourens kwam een boek brengen / *gebracht

De voorbeelden (21) laten zien dat het Nederlands een constructie heeft met de vorm [*komen* [...]_{VP}] waarin het werkwoord *komen* een beweging noemt met een zeker oogmerk genoemd door de VP. In deze constructie met een kale infinitief is de lexicale betekenis van *komen* nog aanwezig: het drukt een ruimtelijke beweging uit. We kunnen *komen* dus niet gebruiken als een algemeen aspectueel werkwoord, tenzij we het woordje *te* toevoegen, en dus een andere constructie krijgen:

(22) *Hij kwam overlijden / Hij kwam te overlijden

Het open VP-slot in deze constructie kan worden gevuld door infinitieven en participia van werkwoorden die een beweging uitdrukken en waarbij de richting van de beweging is gespecificeerd:

(23) Hij komt de hoek om huppelen / gehuppeld
Hij komt naar beneden huppelen / gehuppeld

Een van de richtingaanduidende woorden die in deze constructie gebruikt kunnen worden is het partikel *aan* dat in een constructie met *komen* als hoofdwerkwoord de betekenis ‘in de richting van de spreker’ heeft. Waar het nu om gaat is dat het gebruik van partikelwerkwoorden zoals *aanlopen* volledig afhankelijk is van hun voorkomen in de *komen* VP-constructie. Dientengevolge komen zulke partikelwerkwoorden alleen voor als infinitief of participium. De woordcombinatie *aan* + *V* heeft de status van partikelwerkwoord (geen woord maar een woordcombinatie), ook al zagen we tot nu toe alleen voorbeelden waarin de twee woorden niet gesplitst zijn. We kunnen dit vaststellen met behulp van de Verb Raising test. Zoals de volgende zinnen laten zien, gedraagt het woord *aan* zich in deze constructie als een partikel omdat beide woordvolgordes mogelijk zijn (het tweede voorbeeld komt van het internet):

(24) a ... dat Jan kwam aanrijden / aangereden
... dat Jan aan kwam rijden / aan kwam gereden
b ... dat ze aan komt gehuppeld

Merk op dat *aanrijden* en *aanhuppelen* met deze betekenis alleen in deze context gebruikt kunnen worden.

De constructie [*komen aan* V_{INF/PTCP}] is heel productief, getuige ook de volgende voorbeelden uit het Corpus Gesproken Nederlands:

(25) als hij roept komen Anouk en Brigit aangerend
haar huisje is zo'n familienest waar iedereen komt aangewaaid
de heks kwam donker en dreigend aangeslopen
hij is aan komen fietsen met z'n dochttertje
kwam een tweede toestel aanvliegen en ramde de andere toren van 't WTC

De observatie die van belang is voor ons betoog is dat deze partikelwerkwoorden met *aan* alleen in deze constructie gebruikt kunnen worden. We hebben bijvoorbeeld geen zinnen zoals:

(26) *Jan loopt aan
*Jenny rent aan

De partikelwerkwoorden met *aan* in de *komen*-constructie zijn altijd intransitieve werkwoorden die een handeling uitdrukken. Dit gebruik van het partikelwerkwoordpatroon is dus gebonden aan een bepaalde constructie en kan niet vrij, los van deze context, gebruikt

worden om de voorraad lexicale eenheden van het Nederlands uit te breiden. Extra bijzonder is dat in plaats van de infinitiefvorm ook de deelwoordvorm van het partikelwerkwoord gebruikt kan worden, maar zonder verschil in betekenis. De variatie in vorm is voornamelijk van geografische aard: de infinitiefvorm geniet de voorkeur in het westen van Nederland, terwijl de deelwoordvorm de voorkeur heeft in België (Haeseryn et al. 1997:965).

De combinatie van *komen* met een voltooid deelwoord legt een niet-perfectieve interpretatie op aan het werkwoord, net zoals de passiefconstructie met *worden*. Het werkwoord *komen* kan voorkomen met adjectieven en als adjectief gebruikte participia zoals in:

- (27) a Hoe komt die broek zo vies?
b Hoe komt die vaas gebroken?

Een dergelijk koppelwerkwoord-achtig gebruik van *komen* vinden we ook in een zinnetje als *Het komt goed* (vgl. Sassen 1978, Paardekooper 1982 voor detailstudies van dit gebruik van *komen*). In de constructie [*komen aan* Infinitief/Participium] lijkt de betekenis van *komen* zich nog halverwege tussen die van een zelfstandig werkwoord en een koppelwerkwoord te bevinden. Anders dan in bijvoorbeeld (27b) kan het deelwoord in de voorbeelden (25) geen perfectieve interpretatie ontvangen.

Het werkwoord dat in de *komen aan*-constructie gebruikt kan worden hoeft niet een bepaald type beweging te noemen: het werkwoord kan ook een begeleidend aspect van de beweging noemen, zoals wordt geïllustreerd door de volgende voorbeelden uit Haeseryn et al. (1997:965):

- (28) Daar komt mijn neef Nurks weer aanmopperen / aangemopperd
In de verte kwamen dronken matrozen aanzwaaien / aangezwaaid
Daar kwam de auto aantoeieren / aangetoeterd

Het richtingspartikel *aan* vereist een bewegingsinterpretatie van het werkwoord, en daarom worden de werkwoorden geïnterpreteerd als werkwoorden die 'beweging op een specifieke manier' uitdrukken.

Een speciaal gebruik van deze constructie is het partikelwerkwoord *aankakken* met de onvoorspelbare betekenis 'aan komen zetten', en een pejoratieve connotatie. Dit partikelwerkwoord kan ook alleen in combinatie met *komen* gebruikt worden:

- (29) Jan kwam weer aankakken / aangekakt
*Jan kakte weer aan

Dit betekent dat individuele instantiaties van de [*aan komen* + INF/P_{TCP}]-constructie in het lexicon moeten worden gespecificeerd als ze onvoorspelbare eigenschappen hebben. Een ander voorbeeld van zo'n geval is *komen aanzetten* 'verschijnen'. Het partikelwerkwoord *aanzetten* komt wel voor zonder *komen*, maar dan met andere betekenissen.

We concluderen dat het Nederlands twee vrijwel identieke 'constructional idioms' heeft, met een betekenis die aandacht vraagt voor de manier waarop het subject de handeling van het bewegen in de richting van de waarnemer uitvoert:

(30) [komen [aan V-INF / V-PTCP]_V]_{VP} ‘eraan komen terwijl V-end’

We beschouwen patroon (30) als een instantiatie van de algemenere constructie [*komen* VP], die zelf ook weer de instantiatie is van een nog algemener patroon van zinnen met een hoofdwerkwoord en een infinitiefcomplement. Representatie (30) drukt uit dat het gebruik van *aan* met deze betekenisbijdrage afhankelijk is van deze constructie. De deelconstructie [*aan* V-INF / V-PTCP]_V in (30) is ook syntactisch van aard omdat partikelwerkwoorden geen woorden zijn, maar combinaties van woorden. De interpretatie van de deelwoorden als niet-perfectief is afhankelijk van de constructie (30) als geheel.

4 Conclusies en nabeschuiving

In dit artikel hebben we twee constructies behandeld die ons iets leren over het begrip ‘constructie’. De vorming van samenstellingen bestaande uit het woordje *uit* en een participium kon worden gekarakteriseerd als een morfologisch ‘constructional idiom’: er is sprake van een subgeval van een algemenere morfologische constructie met een specifieke, onvoorspelbare betekenis ‘klaar met V-en’. Het begrip ‘constructional idiom’ is dus ook van toepassing op de morfologie. Het specifieke gebruik van *uit* met de betekenis ‘klaar met’ wordt dus toegestaan in een specifieke constructie. Dit verschijnsel kan in het Engels worden aangeduid als ‘constructional licensing’.

In de tweede plaats zagen we van participia met *aan* dat hun vorming en gebruik wordt bepaald door een specifieke syntactische constructie met *komen*, waarbij bovendien een imperfectieve interpretatie van de deelwoordsvorm wordt afgedwongen. Dit specifieke gebruik van *aan* en van het deelwoord wordt toegestaan in een syntactische context met *komen* + complement, een tweede voorbeeld dus van ‘constructional licensing’.

Als er zowel morfologische als syntactische constructies zijn, dan kunnen we verwachten dat er ook constructies zijn waarvan tegelijkertijd syntactische en morfologische eigenschappen moeten worden gespecificeerd. Dat komt inderdaad voor. Een voorbeeld is de verplichte aanwezigheid van het suffix *-en* in telwoorden in collectieve constructies zoals (zie Booij 2005a voor verdere analyse):

- (31) a (Het schip brak) in drie-en
 b wij / ons drie-en
 c met ons / jullie / hun drie-en
 d met z’n drie-en

In deze constructies kan niet volstaan worden met de eis dat het telwoord in het meervoud staat. Zoals blijkt uit paren als *zevens* / *zevenen* en *negens* / *negenen* is het nodig aan te geven dat het specifieke suffix *-en* gebruikt moet worden, terwijl het suffix *-s* het regelmatige suffix is voor woorden van dit type:

- (32) We zijn thuis met ons negenen / *negens

Het ‘constructional idiom’ dat ten grondslag ligt aan (31d) kan als volgt worden gerepresenteerd:

(33) [met z'n [NUM-en]_{NUM}]_{PP} 'in een groep van Num'

waar Num staat voor telwoord. In de representatie van een 'constructional idiom' kan dus zowel syntactische als morfologische informatie gespecificeerd zijn.

Ten slotte merken we op dat het bestuderen van specifieke constructies niet impliceert dat het schrijven van de grammatica van een taal niets meer is dan het verzamelen van heel specifieke constructies. Constructies zijn doorgaans een weerspiegeling van abstracte en productieve patronen, die eveneens moeten worden vastgesteld en geanalyseerd. Er bestaat dus geen tegenstelling tussen de visie op grammatica als een algoritme voor het genereren van welgevormde uitdrukkingen en de gedetailleerde studie van constructies en idiomatische patronen.

• Bibliografie

- Blom, C. (2005).** *Complex predicates in Dutch. Synchrony and diachrony*. Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam. Utrecht: LOT.
- Booij, G. (1996).** Inherent versus contextual inflection and the split morphology hypothesis. In: G. Booij & J. van Marle (eds.), *Yearbook of Morphology 1995*. Dordrecht: Kluwer, 1-16.
- Booij, G. (2002).** *The morphology of Dutch*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. (2004).** Constructions and the interface between morphology and syntax. In: H. Aertsen, M. Hannay & R. Lyall (eds.), *Words in their places. A Festschrift for J. Lachlan Mackenzie*. Amsterdam: Faculty of Arts, Vrije Universiteit Amsterdam, 275-282.
- Booij, G. (2005a).** Construction-dependent morphology. *Lingue e Linguaggio* 4, 31-46.
- Booij, G. (2005b).** Compounding and derivation: evidence for Construction Morphology. In: W.U. Dressler, D. Kastovsky, O. Pfeiffer & F. Rainer (eds.), *Morphology and its demarcations*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 111-139.
- Booij, G. (te verschijnen).** Constructional idioms and grammaticalization: the *aan het* + infinitive construction in Dutch. In: A. Bergs & G. Diewald (eds.), *Constructions and language change*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Coppen, P. A. (2001).** Allemaal uitgegeten? (Linguïstisch miniatuurtje 74); Nog niet uitgegeten? (Linguïstisch miniatuurtje 75). *Neder-L*. <www.neder-l.nl>
- Everaert, M. (1993).** Vaste verbindingen in woordenboeken. *Spektator* 22, 3-27.
- Haas, W. de & M. Trommelen (1993).** *Morfologisch handboek van het Nederlands*. Den Haag: SDU.
- Haeseryn, W. et al. (1997).** *Algemene Nederlandse spraakkunst*. Groningen: Martinus Nijhoff / Deurne: Wolters Plantyn [2e druk].
- Jackendoff, R. S. (2002).** *Foundations of language*. Oxford: Oxford University Press.
- Paardekooper, P. C. (1982).** Het beperkte type *hoe kom jij zo nat*. *De Nieuwe Taalgids* 75, 387-405.
- Sassen, A. (1978).** Over een vergeten koppelwerkwoord *komen*. *De Nieuwe Taalgids* 71, 582-593.
- Verhagen, A. (2005).** Constructiegrammatica en 'usage-based' taalkunde. *Nederlandse Taalkunde* 10, 197-222.